

Iz starih knjiga: „K obalama Jadrana – od Sarajeva do Dubrovnika“, knjiga Jana Třeštika iz 1897. godine

U knjizi Jana Třeštika "Ka obalama Jadrana" iz 1897. godine, objavljene su grafike i fotografije iz Mostara. Autori ilustracija i fotografija bili su Karel Liebscher, Ljudevit Kuba i František Topič.

Originalan naslov knjige je: Jan Třeštík: "Ku břehum Adrie: Od Sarajeva do Dubrovníku", izdata 1897. godine u izdanju J. Otto.

Jan Třeštík rođen je 1859., a umro 1935. godine. Bio je češki književnik i etnograf. Od 1898. do 1920. predavao je u državnoj industrijskoj školi u Jaroměři. Između 1884. i 1894. radio je na Volhynia u nacionalnom jedinstvu regije Pošumava i tamo osnovao stručnu školu za izradu košara i zimsku ekonomsku školu. U periodu od 1894. do 1898. boravio je u Sarajevu, a tokom njegovog boravka nastale su knjige Hercegovačke obrázky (1889), Do obala Jadrana (1897) i Na slovenskom jugu (1897). Pisao je etnografske i ekonomske studije u časopisima.

Nakon austrougarske okupacije osmanske Bosne i Hercegovine 1878. godine, Česi su mogli imati koristi od austrougarskog imperijalnog pothvata, a neki su to odmah i učinili. Krajem 19. i početkom 20. vijeka, Česi su osnovali fabrike i građevinske firme u Bosni i Hercegovini, češki kapital je sudjelovao u financiranju lokalnih preduzeća, a u Sarajevu su osnovane podružnice čeških finansijskih institucija (Nečas 1987). Česi su bili službenici u austrougarskoj administraciji okupiranih zemalja, a Bosna i Hercegovina je pružala posao mnogim češkim učiteljima, ljekarima, arhitektama, oficirima i kvalificiranim i nekvalificiranim radnicima.

Čehe su toga vremena posebno interesovali domaći stanovnici u novim krajevima, sa kojima su trebali razvijati daljnju saradnju u proizvodnji i trgovini. Třeštík je u ovoj knjizi posebno naglašavao da muslimani i kršćani Bosne i Hercegovine govore istim slavenskim jezikom i da su sačuvali mnoge navike i običaje iz zajedničke prošlosti: iskreno gostoprimstvo, vjernost u prijateljstvu i bratstvo po izboru (pobratimstvu), kao i pravu patriotsku ljubav prema svojoj zemlji. A to je bio znak, da se s domaćim ljudima može ući u posao.

Za nas su iz ove knjige zanimljive ilustracije iz Mostara, gore spomenutih autora, kao i detaljan opis i doživljaj Mostara, čije prijevod donosimo:

Ku břehům Adrie
od Sarajeva do Dubrovníku
Jan Třeštík-1897

Džamija sa četverostranom munarom u Mostaru.

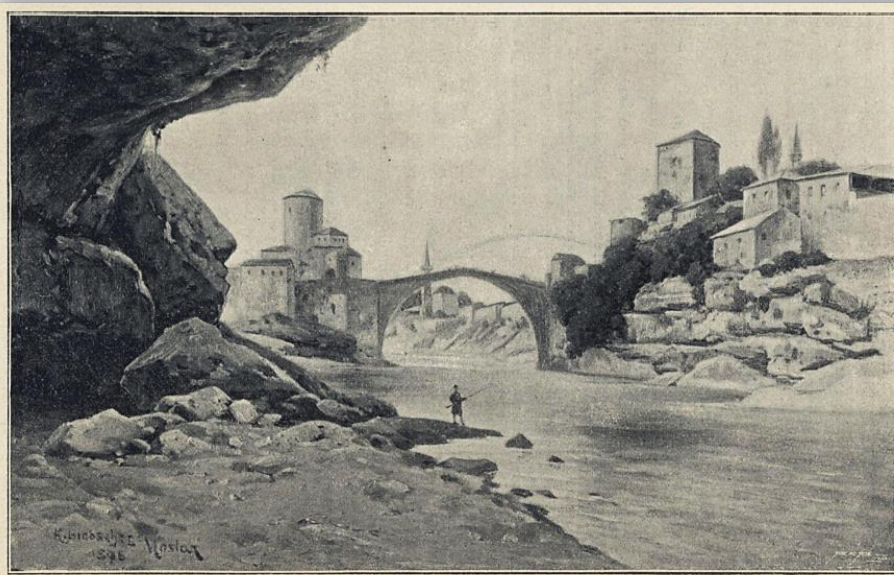
Mostar

Koliko li je samo vrijedna divljenja gorljiva sklonost Hercegovca stjenovitoj domovini! Ništa mu dragocjenije nema od tih golih stijena, ništa ugodnije u životu od razgovora o domovini. Volio bih da ste upoznali žar patriotskog entuzijazma, kada ste uspjeli probiti led domorodačkog nepovjerenja i kada slobodno razgovarate, pobratimski, s hercegovačkim gorštacima. Mirnoća južnjačke zvjezdane noći donijet će vam drhtavi zvuk žice, popraćen pjevanjem guslara:

„o pušci
o konjima i o junacima
a najviše o Hercegovini
o Neretvi, vodi plemenitoj,
i o mostarskim rodnim vinogradima”

To su bili utisci s kojima sam nakon mnogo godina ponovo stigao na ulice Mostara. Slikovita, orijentalna slika Mostara u svojoj osebnosti nije se puno promijenila od tada. Stvarno, toplo me gleda i s nekom vrstom prisnosti. U prostranim vrtovima, koji tako bogato ukrašavaju Predhumlje i u divljim voćnjacima, koji su blizu sjevernog dijela grada, južna vegetacija uspijeva i cvjeta u takvoj udobnosti kao što je ima tu. Gole padine okolnih planina u svojim uvalama još uvijek ugošćuju čitave nakupine kadulje i grmolike skupine mirisnog ružmarina. I tako, unatoč očitoj vanjskoj stabilnosti, Mostar je postigao izvanredan napredak u ekonomskom i kulturnom smislu. Stanovništvo se od 1885. godine umnožilo za više od trećine, a prethodna nepovjerenja i zimske tegobe, ustupili su mjesto socijalnom miru i postupnom povjerenju u nove ustanove, čiji je industrijski i komercijalni razvoj pun koristi.

Danas je praznik. Na čistom sokaku, kojeg je noćna kiša tako isprala da se bijeli, prolazite pored stasitih figura Hercegovaca koji se od bosanskog tipa razlikuju atletskim držanjem i ponosnim izrazom lica. Vijekovima je priroda ove zemlje, u velikoj mjeri pridonosila posebnom razvoju prirode Hercegovaca. Robusnost i grubost krških planina, koje dižu svoje gole vrhove do plavih nebesa, podigle su pravo planinsko pleme na nacionalnu razinu i utisnule sve svoje snage i mane u njegov karakter. S jedne strane osuđen da iz siromašne zemlje pravi svoj jadni hljeb od mekinja, i da od divljih zvijeri brani ognjište i siromašno imanje, a s druge strane, da zgaženu slobodu vjere brani s oružjem u ruci od nemilosrdnog Turčina – tako se vijekovima Hercegovac razvijao u nesalomljivoj borbi

Mostar. Starý most přes Neretvu.

protiv divljine i protivnika vjere. Također, šarmantna narodna nošnja, na čiju je čistoću i uređenje, posebno u praznične dane, Hercegovac djetinje pažljiv, znatno povećava karakter ovog naroda.

Nehotice, spuštate se niz dugu zanatsku ulicu – čaršiju – do rijeke Neretve, koja još

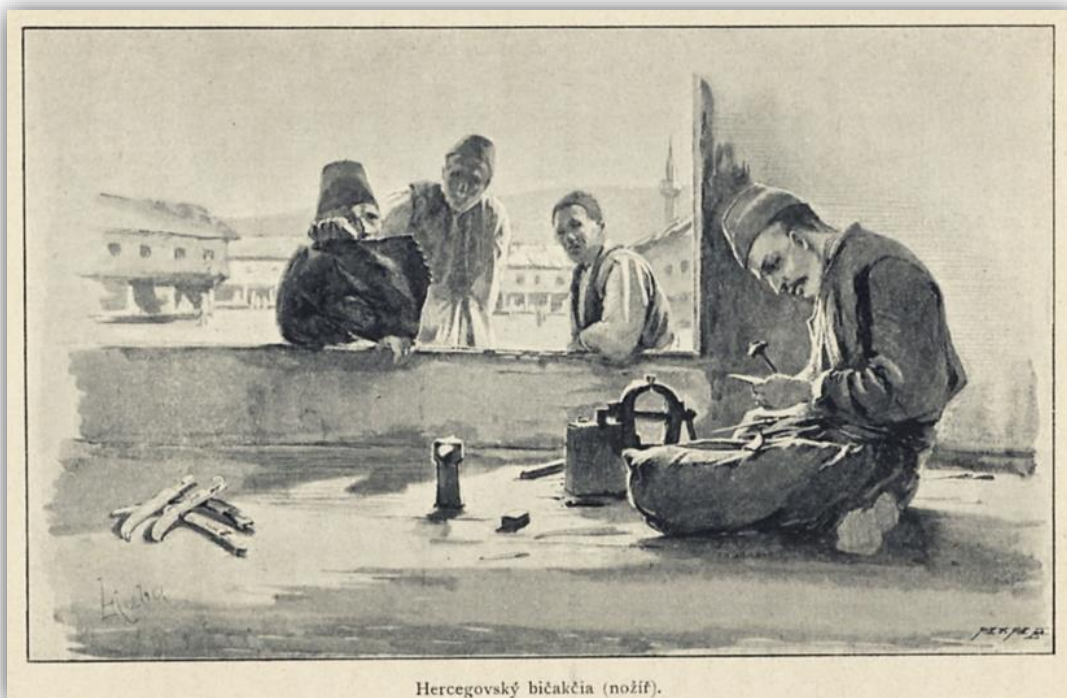
uvijek s istom upornošću pere zagrijane stjenovite obale. Mostarska čaršija, odnosno trgovačka i zanatska četvrt grada, predstavlja najživlju ulicu s obje strane starog mosta. Preko 500 otvorenih dućana, zdesna i slijeva, s izlozima ispunjenim svakodnevim potrepštinama, luksuznim tkaninama i raznim drangulijama, u kojima Orijent oduševljava, privlače pažnju stranaca i želju za kupnjom takvih raznih predmeta, koji su potpuno novi za sjevernjačko oko. U ovom raznolikom nizu izdvajaju se trgovine zlatara i srebrara, papučara, kožara, bakrorezaca, krojača i drugih trgovaca raznim predmetima, bilo domaćim, bilo iz Carigrada, a mnogi od njih uvezeni su iz Perzije i daleke Indije. U pozadini dućana, zanatlije mirno rade pred prolaznicima i svojim raznim aktivnostima uvelike dopunjuju prepoznatljivu slikovitost ove četvrti.

Veličanstvena posebnost Mostara, do koje korača svaki stranac, je stari kameni most koji se u jednom luku uzdiže nad divljom Neretvom. Još uvijek se postojano opire zubu vremena, iako je zbog mnogih pukotina, policija zabranila vožnju po njemu. Međutim, savremena studija, bosansko-hercegovačkih arhitektonskih spomenika, umanjila je starost izgradnje ove božanske građevine, koja je prema narodnom predanju izgrađena u rimsko doba. Kako dosadašnja istraživanja potvrđuju, most je izgrađen tek nakon okupacije Hercegovine od strane Turskog Carstva, pod vodstvom velikog sultana Sulejmana II. 974. prema hidžri, tj. godine Gospodnje 1566. Jedan od dokaza je izbljedjeli natpis, naravno na arapskom, uklesan u sredini luka, koji glasi „*Kudret Kemer*“, tj. luk Svemoćnog Boga. Prema arapskom običaju, zbroj vrijednosti pojedinih slova tačno označava godinu gradnje, odnosno 974. Izvor toga nalazimo i u putopisnom djelu „*Rumelija i Bosna*“ od turskog geografa Hadži Kalfe koji daje objašnjenje nastanka ovog mosta. Dotični pisac piše na sljedeći način: „*U Mostaru postoji znameniti most, podignut u jednom luku, izgrađen 974. godine...Iako većina vrtova leži u dolini potoka Radobolje, s druge strane grada, do njih se moglo doći samo drovenim mostom koji je visio na lancima i nije imao stubove, a tako se tresao da se po njemu hodalo sa smrtnim strahom. Nakon osvajanja zemlje, stanovnici su molili sultana Sulejmana da im se sagradi kameni most. Sulejman je poslao graditelja Sinana - najvećeg turskog arhitektu svih vremena – koji je dao mišljenje da se ovdje ne može bilo kakav most sagraditi. I odustao je od njega. Međutim, kasnije je vješti stolarski majstor obećao izgradnju mosta u gradu a tako je i uradio. Isti ima jedan luk, čiji promjer iznosi 150 laktova; čudesno djelo kojem se dive svi graditelji svijeta. Zidanje na kojem počiva luk široko je gotovo 8 lakata.*“ Pravoslavna narodna tradicija o porijeklu ovog mosta, opet govori o takozvanom žrtvovanju prilikom izgradnje. Vješti graditelj, majstor Rade, kojeg su Turci zatvorili, navodno je svoju slobodu kupio obećavajući da će izgraditi željeni most. No, unatoč svim svojim naporima, nije uspio u ovome poslu, tek nakon savjeta vile zaštitnice s brda Veleža, kada je zazidao zaljubljeni par u temelje mosta, izgradnja je omogućena. Ljudi su u svojim legendama, o sličnim građevinskim žrtvovanjima; nevine djevojke, djeca, i mnogi ljubavni parovi, koje su graditelji morali žrtvovati kako bi udovoljili vilama zaštitnicama, tumačili svaku izuzetnu građevinu u zemlji. Čitav dio oko starog mosta, je posebno zanimljiv gledajući odozdo s obala Neretve i čini posebno šarmantan krajolik. Razumljivo je, dakle, da su pravoslavni i katolički Hercegovci, ili muhamedanci, ako su u prošlosti razgovarali sa strancem o Mostaru, s pravim ponosom uvijek spominjali njegov Stari most kao najvažniji ukras. Tako i turski pjesnik Derviš paša, rodom iz Mostara, koji je bio

bosanski vezir 1595. godine, u svojim sjećanjima hiperbolično pjeva o Mostaru na sljedeći način:

„Ljepota Mostara, kojoj nema ravne, ne može se opisati perom! O srce! Ne čudi se što te je Mostar očarao! Širom svijeta, osim rajskih područja, ne nalazim tako mirisan zrak koji širi grudi i takvu vodu koja produžuje život. Ko god pogleda Mostar, budi se da bi ga opet video. Svaki kutak Mostara ispunjava srce novom radošću. Sa svojim vodama i voćem, samo se Anadolija, može mjeriti s njim. Svaki je vrt ovdje rajski voćnjak. Mostarski most sa svoja dva tornja jednak je nebeskom svodu po kojem zvijezde putuju. Međutim, čak se i nebeski svod ne može usporediti s njim, jer je čak i njegovu veličinu nadmašil ljepota luka mosta. A ako okupite cijeli svijet, nećete naći nigdje sličnog životu kao ovdje, u stvaranju svih znanosti i umjetnosti. Kao nekada, i sada iz Mostara izlaze junaci mačeva i pera. Indijske papige moraju šutjeti preda mnom, jer sam slavuj koji opjeva ljepotu Mostara.“

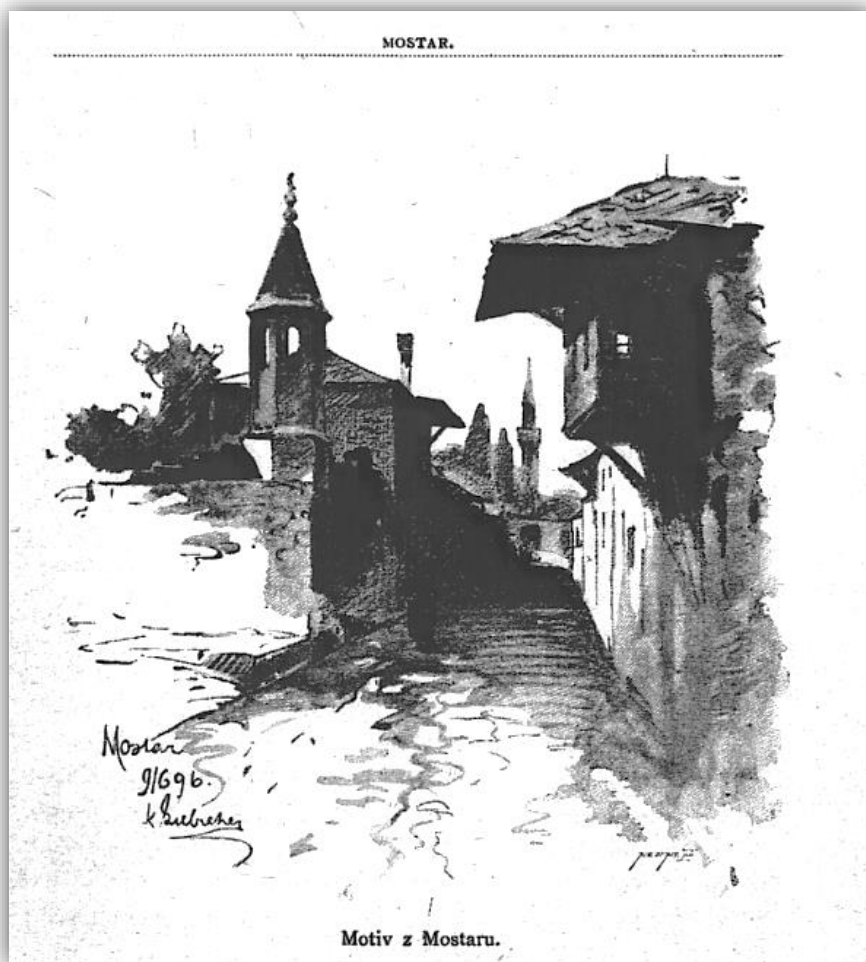
Pogled na ovaj grad zaista ima posebnu draž. 30 minareta uzdiže se iznad nakupina kamenih kuća i ti vitki tornjevi pripadaju džamijama, koje su poznate po konstrukciji i ukrasima, kao što je to Karađozbegova džamija. Ako se izgubite na putu kroz grad do dvorišta džamije, pronaći ćete prirodu obavijenu istinskom orijentalnom zamišljenošću. Usred avlije, voda teče i prska po fontani, iznad koje se savija rascvjetana krupnolisna lipa, a gusti čempres oduševljava svojim bogatim zelenilom. Pogledajte dalje skupinu pravovjernih muslimana koji, bez obzira na vašu prisutnost, padnu na koljena u predvorju molitvenog doma, dignu ruke i u fanatičnoj revnosti između namaza, nebrojeno puta, prema pravilima, dotaknu čelom zemlju ispred sebe. A okolo vlada tišina, poremećena samo prskanjem vode u bazenu ili cvrkutom ptice, na grani obližnjeg drveta. To je slika nepogrešivo idiličnog šarma koji samo Orijent može izazvati pred očima razdražljivog sjevernjaka.

Hercegovský bičakčia (nožif).

Pravo bogatstvo prirode je četvrt Zahumlje sa svojim vrtovima, koje krase najljepša flora, nedaleko od Starog mosta. Reda se bašča za baščom, a preko njihovih ograda i niskih zidova, šire se grane masivnih smokava, stabla murvi i oraha. Između bogatog zelenila, ističu se stabla šipka u crvenom velu svojih prekrasnih cvjetova. U vrtovima bogatijih građana - posebno begova, sve su staze obrubljene visokim grmljem izvrsnih vrsta ruža, posebno omiljeno cvijeće među ovdašnjim muhamedancima. Javni vrt mostarskog okruga, koji je u ovom mjestu osnovala vlada, a podržalo ga je uzorno poduzeće u svrhu napretka lokalnih cvjećara i povrtlara, također pruža lijep dokaz trudu u ovom smjeru. Dok još osjećamo mirise ovog zraka, preko visokih zidina nas dočekuje nova katolička crkva s velikim franjevačkim samostanom. Cjelokupni izgled zgrade je kao bazilika, već ukrašena detaljima izrađenim u korintskom stilu. Ove zgrade pružaju zanimljiv dio iz historije stradanja mostarske katoličke zajednice i zajedno pružaju jasne dokaze lijepog slogana prema kojem: „dobroj volji, plemenitoj želji, nebo voli dati da postigne cilj!“ Godina dovršenja hrama naznačena je natpisom iznad glavnog portala: „Bogu, Svemogućem Stvoritelju, Sv.Petru i Sv.Pavlu, ova crkva je posvećena. Dobrostivoi Car u Carigradu pridonio je njegovoj izgradnji mirnim mjestom i sa preko pedeset vreća (novca op.prev.). Siromašni narod podnio je malu pomoć; sve ostale, znatne troškove podnijeli su stranci, zalaganjem braće franjevacca i njihovih biskupskih glavara. Ljeta Gospodnjeg 1866 sedmog ožujka.“ Zanimljiv nastanak ove zgrade na privlačan je način ispričao dr. Hörnes u svom djelu „Dinarische Wanderungen“ na sljedeći način:

„Sve do pedesetih godina našega vijeka (19 vijek op.prev.) katoličkom vikaru Hercegovine nije bio dozvoljen ulaz u Mostar. Samo prurušen i pod zaštitom mraka i noći i izlaganjem vlastitog života, sa vremena na vrijeme potajno bi ušao u grad kako bi vjernicima pružio vjersku utjehu. Četrdesetih godina (19.vijeka) Rafael Barišić je postao hercegovački vikar, sposoban i hrabar čovjek u vjeri, koji je živio u kolibi u selu Seonica. Isti je imao plemenitu namjeru da ovom ponižavajućem stanju učini kraj. Ustrajnošću i pažljivim pregovorima, premda ne

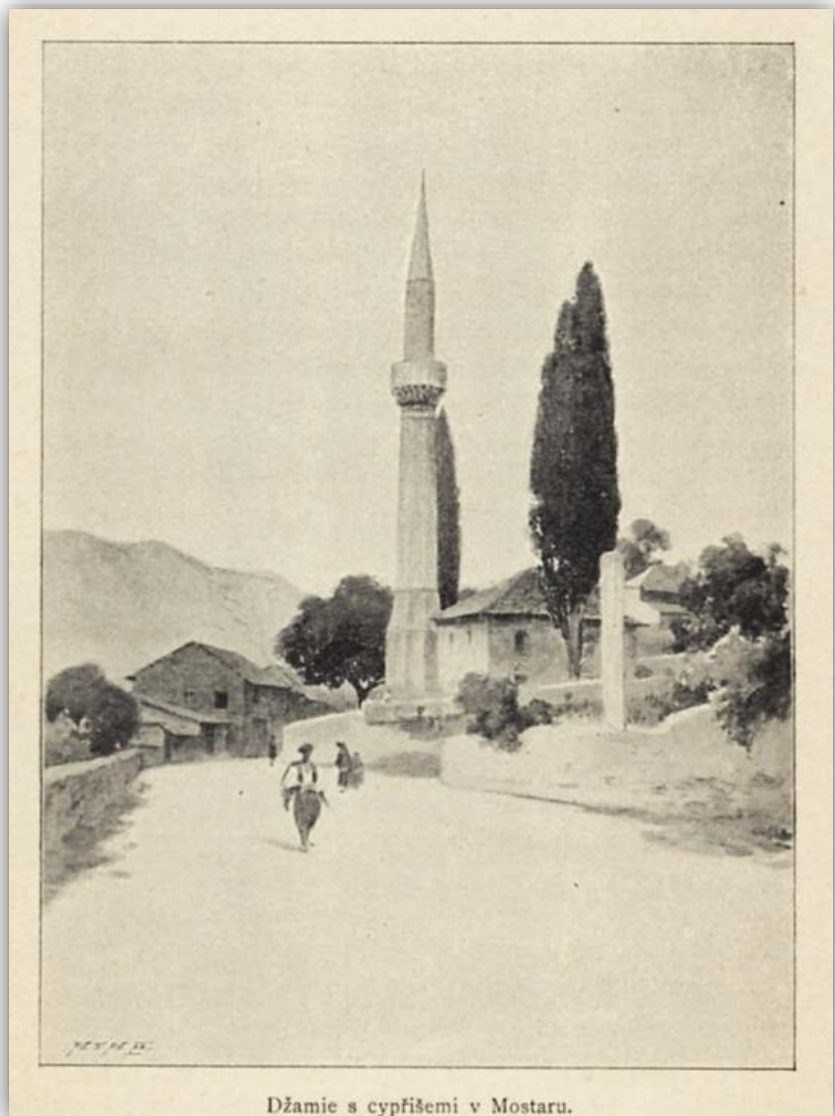
bez teških briga i znatnog mita, konačno je stigao do gospodarevog (carevog op.prev.) fermana, koji je Barišiću omogućio izgradnju biskupske kuće u Mostaru. Međutim, muslimani u gradu, čim su čuli za ovu pogodnost za katoličkog vikara, odlučili su, u fanatičnom ogorčenju, prkositi sultanovoj naredbi. Uzeli su oružje u ruke i gotovo bi ubili Barišića, koji je došao u Mostar da traži od valije svoje pravo, da na vrijeme nije intervenisao hercegovački vezir, poznati Ali-paša Rizvanbegović. Budući da Turci nisu željeli dati zemlju za namjeravanu izgradnju unutar Mostara ni za sve blago svijeta, Ali-paša je kupio izvan gradske četvrti, u tzv. Vukodolu, u svoje ime komad polja, koji je potom prepustio vikaru po cijeni od šest vreća piastera (300 zlota). Muhamedanci su se okupili zbog ove vijesti i zakleli se da će radije izginuti do posljednjeg čovjeka, nego što će nevjerniku dopustiti da izgradi ovu zgradu. Ali Barišić je, okružen s deset naoružanih vezirovih kavaza, neustrašivo koračao s jednog kraja grada na drugi, sve do Vukodola, bez obzira na cijevi pušaka koja su na njega bila uperena sa svakog prozora. Iako su se svi njegovi suvjernici bojali za njegov život, junačka hrabrost ni na trenutak nije napustila Barišića. Kad je došao u Vukodol, zgrabio je oštar kamen i slobodnom rukom u zemlji označio osnovne linije nove kuće. Naredio je graditelju da napravi zgradu, onako kako je napisano u carskom fermanu i netaknut se vratio u Seonicu, gdje je dočekan kao pobjednik.”

To se dogodilo 1847 godine. Međutim, stalni fanatizam muslimana, neprestano je prijetio ovom pothvatu do te mjere da su radnici bili sigurni na poslu, tek kad su imali oružje zataknuo za pojas ili kad im je puška bila pri ruci. Gradnja je završena 1852. godine, a iste godine se vikar preselio u Mostar. Značaj ovog koraka za katoličku zajednicu u Mostaru bio je odmah uočljiv. Prije 1852. godine u Mostaru je bilo jedva 120 katoličkih obitelji, koje su pripadale klasi siromašnih sluga i zanatlija, od kojih nijedan nije držao neki manji dućan u čaršiji. Već 1867. godine broj katoličkih obitelji u Mostaru iznosio je 398 sa 1.715 duša, a ubrzo su se tako brzo umnožile da je za njih morala biti osnovana nova škola. Ubrzo je kapela, koja se nalazila pri biskupiji, bila mala za zajednicu, pa se izgradnja veće katoličke crkve činila više nego poželjnom. U međuvremenu je s vezirstva bio zbačen slavni Ali-paša Rizvanbegović Stočević, koji je gotovo neograničeno vladao u Hercegovini od 1832. do 1849. godine i preko koga su diplomatske intervencije susjedne Austrije, u korist katolika, kako-tako bile dostupne. Prevaren turskom lukavošću, bio je zarobljen na gozbi i prema nalogu Omer-paše strijeljan, neki kažu da je otrovan. Međutim, biskup Barišić uspio je steći i naklonost Omera, generala carske vojske, koji je vladao u Mostaru nakon pada Ali-paše Rizvanbegovića. Na njegov je zagovor u Carigradu dobio ne samo dozvolu za izgradnju crkve, već i ukaz za izdavanje odgovarajućeg gradilišta i dar od pedeset vreća pijastera od samog sultana. Slično kao i prije, ovu izgradnju omelo je neprijateljstvo mostarskih muhamedanaca koji nisu htjeli dopustiti da se izvadi potreban kamen u gradskoj četvrti ili u blizini Mostara. Na jedanaest različitih mjesta daleko od grada, morali su se otvoriti kamenolomi, što je gradnju znatno poskupilo. Radnici su bili rođeni Hercegovci, većinom iz Popova polja, a voditelj gradnje tokom šest godina je bio Petar Bakula, rodnom iz Mostara, koji je na svojim putovanjima po zapadnim zemljama, stekao određene vještine u građevinarstvu. Barišić nije uspio dočekati završetak ovoga djela, ali je uspio da se sa zahvalnošću spominje neustrašivost njegovog začetnika. Do danas se iz franjevačkog reda bira upravitelj mostarsko-duvanjske biskupije. Trenutni biskup je Paškal Buconjić, vitez Reda Franje Josipa sa zvijezdom.

Katolika, prema popisu stanovništva iz 1895. godine, u gradu Mostaru živi 3.353 duša, a u cijelom mostarskom okrugu, prema istom popisu, živi 28.409 duša.

U blizini željezničke stanice, Mostar se razvio na zapadnoevropski način. Nakon prekrasnog mosta Franje Josipa, koji se impresivno proteže na visokim stubovima preko Neretve, hodamo od stanice do širokih ulica, koje su ukrašene novim zgradama. Prekrasan hotel Narenta, s lijepo uređenim vrtnim restoranom, udovoljavajući strožim zahtjevima turista, smješten je na samoj obali Neretve, u blizini željezničke stanice. Regionalni ured, koji je izgrađen posljednjih godina, prava je palača, a sviđa nam se i vakufska zgrada, izrađena u maurskom stilu. Napredna viša gimnazija (danas 5. razreda), poslovna škola, djevojačka škola i narodna javna škola, uglavnom smještene u prekrasnim zgradama, pružaju nepogrešiv dokaz da se i za razvoj prosvjetiteljstva u glavnom gradu kamene Hercegovine prilično izdašno brine. U Mostaru također nalazimo privatne narodne škole, kao i inače u cijeloj Bosni i Hercegovini, koje su razvrstane po vjeri.

Provincijska je vlada uspostavila javne četverorazredne opšte škole, koje su dostupne mladima svih vjera u zemlji, istodobno štiteći interese pojedinih religija u nastavi vjeronauka. Osim toga, katolici (franjevci i školske medicinske sestre) i pravoslavci i dalje drže svoje ustanove u većim gradovima. U Mostaru postoji takva pravoslavna narodna škola pored velikog srpskog hrama, koji je izgrađen u bizantskom stilu. Crkva stoji na visokoj strmini, odakle se pruža prekrasan pogled na gotovo cijeli grad. Prema načinu uređenja pravoslavnih hramova, ukrašavanje ove crkve je prilično jednostavno, osim ikonostasa, odnosno prednjeg slikovnog zida. Zato masivni raspon svoda, postavljen na glave

Džamie s cypfišemi v Mostaru.

stubova, koje se ističu vješto izvedenim arhitektonskim ukrasima, ostavlja veličanstven utisak. Posjet crkvi donio mi je lijep i iznenađujući susret sa sadašnjim mitropolitom hercegovačko-zahumskim Serafinom Perovićem, koji je 1880-ih bio opat samostana Žitomisljić na Neretvi. Izleti iz Mostara mogu se obaviti u smjeru sjevera ili juga. Zahvalna je šetnja do izvora Radobolje koji je udaljen sat vremena hoda, odakle se Mostar opskrbljuje izvrsnom vodom za piće, koju su već i Turci koristili za opskrbu vodom. Drugi izlet vodi od stanice preko prekrasnog Štefanijinog drvoreda do takozvanog Mostarskog blata. Ovo je jezero površine od 30 km² i, suprotno imenu, jednako je alpskim jezerima i ima čistu i bistru vodu tokom cijele godine. Područje oko jezera naseljavaju isključivo katolici. Odlučimo li se za put na jug, pokraj tvornice duhana i austrijskog logora, prolazimo rubom ogromnog Bišće-polja, pored glavnog puta za Blagaj nalazimo predivno napravljenu Zemaljsku eksperimentalnu vinsku i voćnu stanicu. Institut se prostire na 40 hektara zasađenog zemljišta i u svakom pogledu se ističe modernom opremom. Okolica Mostara poznata je po izvrsnim vrstama vina, koja odnedavno pokazuju dobre rezultate u izvozu.

Nakon vožnje duge sat vremena, dolazimo do velikih ruševina Stjepan-grad, a za njim dolazi Blagaj, sa šarmantnim vreloom rijeke Bune iz kamenite pećine. Za bilo kojeg turista posjet Hercegovini i Mostaru nije potpun ako izostavi zahvalan izlet na zanimljive izvore Bune i istorijski i nezaboravan Stjepan-grad. Blagaj, nekadašnji glavni grad vojvodstva Zahumskog, sada nam se predstavlja kao maleno selo koje je posljednjih godina ukrašeno novom katoličkom crkvom i urednom džamijom. U ranije doba, dvije su obale rijeke Bune bile povezane s dva kamena mosta, od kojih je jedan već napola srušen, a sada služi kao potporni zid za drveni pješački most. Preko drugog, još uvijek sačuvanog mosta, put vodi do daleke Bileće, na crnogorskoj granici. Kao i svaka izvanredna javna građevina u Bosni, iz vremena turske vladavine, i ovaj most opstaje zahvaljujući naslijeđu pobožne i bogate muslimanske udovice, o čemu svjedoči zanimljiv natpis na spomen ploči na kojoj je ugravirano na turskom jeziku: *„Bože Jedini, Ti si bez početka i bez kraja. Sva pomoć dolazi od Tebe i sva nada je od Tebe! Ovaj most obnovila je Belfa Kadina, kći Ali bega Velagića. Neka joj Bog oprostí grijehé i podari je svojom milošću. Postavljeno 1265 po hidžri (1849). Napravila sam ovu popravku kao trajni podsjetnik, da se molitva uputi za mene i moje roditelje. A ko se bude molio Bogu za mog sina Aliju, kao da se moli za moju dušu.“* Ako skrenemo s ceste koja vodi prema Nevesinju, koja je obrubljena gustim grmljem, uskoro dolazimo do slikovite skupine kamenih zidova u čijem se podnožju nalazi nekoliko malih koliba. Već smo blizu rijeke Bune. U ruševinama male molitvene kuće koju je osnovao poznati Ali paša Rizvanbegović, hodža, očekivajući bakšiš, vodi nas preko susjednog dvorišta do trijema, odakle nam se pruža zanimljiv pogled na tajanstveni izvor rijeke Bune. Iz ponora čiji je ždrijelo ispod strmog stijenskog zida ukrašenog vijencem od stalaktitnih oblika, u snažnom izboju izlaze hladni valovi kristalno bistrog potoka. Na bistroj površini potoka lete brze pastrmke i tako oživljavaju ovu stijenovitu dvoranu, čiju smirenost narušava samo prskanje vode. Postoje razne pretpostavke o porijeklu ovog izvora.

U pramenu ĆBuny.

Prema jednoj, izvor Bune navodno tvori nastavak rijeke Zalomke, koja netragom nestaje u ponoru blizu Ljubovića, na rubu Nevesinjskog polja. Legenda kaže da je neki stočar iz Nevesinja, sin mlinara iz Blagaja, bacio svoj štap u potok, kojeg je njegov otac sutradan pronašao na valovima Bune, blizu mlina. Navodno su obojica htjeli koristiti taj fenomen za nepoštenu namjeru. Sin je ubijao svaki dan iz stada koje mu je bilo povjereno po jednu ovcu, a uvečer bi ih bacio u ponor. Sljedeće jutro, mlinar bi uvijek izvlačio mrtve ovce iz Bune. Pastir je agi, kome je stado pripadalo, gubitak životinja objasnio čestim posjetima gladnih vukova, ali je ovaj ubrzo izgubio povjerenje u ovu priču, pa je dječaka promatrao i onda okrutno kaznio. Sljedećeg dana, s užasom je blagajski mlinar, umjesto očekivane ovce, izlovio bezglavo tijelo svoga sina.

Još jedna zanimljivost ovoga mjesta je kuća koja stoji uz izvor. Unutra se nalaze grobovi muslimanskog sveca i njegovog sluga kojima okolni poštovaoci Islama često hodočaste. Unutrašnjost je jednostavna, a sami lijesovi su prekriveni ćilimima. Čuvar nadgrobnog spomenika turistima govori, s izrazom čvrstog uvjerenja, da svaku večer ostavi prema svečevom nadgrobnom spomeniku, vrč pun vode i ručnike, koji su sutradan mokri i uvijek u vrču pola vode nedostaje, jer kaže da svetac i dalje obavlja propisane molitve svake noći, uz rutualno pranje udova. Međutim, suprotno svjedočanstvo o njegovom bogobojaznom djelu, daje njegov vlastiti buzdovan, dostojan srednjovjekovnog razbojnika, koji kao relikvija visi na zidu i kojim je, prema priznanju čuvara, pokojnik u vjerskoj revnosti mnogo kršćana otpravio s ovoga svijeta. Ruševine Stjepan-grad, o čijem historijskom značaju, među stanovnicima Hercegovine, odjekuju mnoge guslarske žice, stoje na teško dostupnom brdu, 600 metara iznad ravnice koju nadvisuje. Ovdje je bilo posljednje sjedište samostalnih provincijskih knezova, a uz ovaj spomenik stare slave domaćih vladara, možda je povezano historijsko sjećanje cara Konstantina, o dvorcu Bonu u zemlji Chlum. Ovdje na jugu se ukrštaju historijski događaji kao i nebrojene legende, koje su ljudi u svojoj mašti stvarali, ili kao prozu ili u raznim narodnim pjesmama. Ruševine tvore nepravilan trg, okružen zidanim, ukrašenim grudobranima; tri kule su nadgledale ovu cjelinu. U ovome gradu, opsjedao je svoju porodicu radi prepirke, Ahmed Hercegović, pobunjenik, a kasnije otpadnik, sin posljednjeg vojvode zahumskog Stjepana Kosače. Ova epizoda stoji obilježena na starom bosanskom natpisu, na kamenju u dvorištu ruševina koje su još uvijek tu na mjestu. To je bio početak turskih invazija na slobodu regije Zahum, koja je nakon smrti vojvode Stjepana 1466. godine bila u potpunosti pod vlašću polumjeseca. Ali stijene su se stoljećima slijevale u srca i umove hrabrih ljudi, očajnički otpor orla brutalnoj moći fanatičnog nevjernika, a krvavi ustanak često je privlačio pažnju cijele Evrope herojskim ratnicima „za sveti krst i slobodu zlatnu.“ Turska je kroz vijekove imala prave nevolje s junačkim stanovništvom Hercegovine. Svaki novi vladin propis, svaka moguća naplata poreza, izvršena je uz pomoć vojske i izazvala je brojne krvave sukobe s narodom. To objašnjava sastanak prvog predstavnika Turske na Berlinskom kongresu Mehmeda Alija, koji je na predloženu okupaciju Austrije; razgovarao s predstavnicima ostalih sila koji su još bili neodlučni, ističući kako: „Austrijanci nikada neće uspjeti učiniti ništa od tako neobuzdanog i fanatičnog naroda kao što su to do sada bili Hercegovci.“ Mnogo se stvari promijenilo od tih dana. Na

ruševinama raspadajuće turske državne moći u Bosni i Hercegovini, pod moćnom zaštitom našeg carstva, uveden je novi poredak u zemlji koja se još uvijek budi u nadi društvenog i gospodarskog procvata. Međutim, kratki utisak o nacionalnim prilikama u tim zemljama nije dovoljan za istinsko upoznavanje, bez jednostranih prikaza društvenih događaja koji strancima otkrivaju pravo stanje zemlje koja se vijekovima nalazila u vihoru prodornih društvenih posebnosti, vjerskih razmirica i nacionalnih trzavica, koje mi Česi, kao slavenska braća spojena po duši, još ne možemo u potpunosti razumjeti.

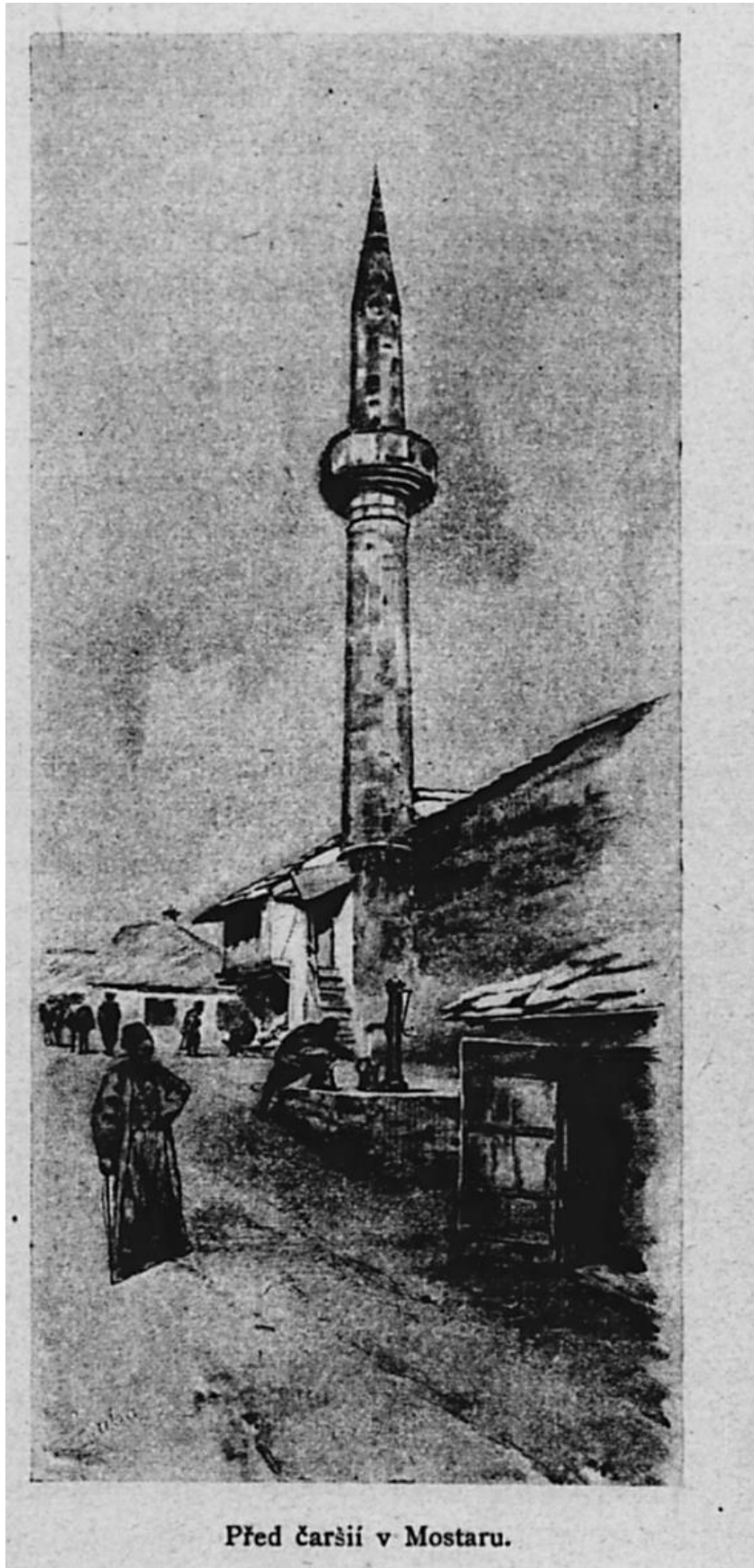
Priredili: Armin Džabirov, Tibor Vrančić i Smail Špago

Ženský typ ve střední Hercegovině.

Kavárnik v práci.

Před čaršii v Mostaru.